

23. *Фефилатьева Е. А.* Указ. дис. — С. 88.
24. *Верт А.* Россия в войне 1941—1945 / Авториз. пер. с англ. — М., 1967. — С. 29.
25. *Фефилатьева Е. А.* Указ. дис. — С. 91.
26. Там само.
27. Известия. — 1943. — 24 июля.
28. ДАРФ.Ф. 5451.-Оп. 72.-Спр. 119.-Арк. 25.
29. *Фефилатьева Е. А.* Указ. дис. — С. 80.
30. ДАРФ.-Ф. 5451.-Оп. 72.-Спр. 119.-Арк. 42.
31. Див., наприклад, Lanthny. — 1943. — № 10. — Р. 297—298.
32. ДАРФ.-Ф. 5451.-Оп. 72.-Спр. 119.-Арк. 34.
33. Там само, арк. 127.
34. Там само, арк. 160.
35. Там само, арк. 164.
36. Там само, арк. 163.
37. Там само, спр. 120, арк. 163 (зв.); *Фефилатьева Е. А.* Указ. дис. — С. 120—121.
38. ДАРФ.-Ф. 5451.-Оп. 72.-Спр. 120.-Арк. 172.
39. Там само, арк. 174.
40. Война и рабочий класс. — 1944. — № 21. — С. 7.
41. ДАРФ.-Ф. 5451.-Оп. 45. Ч. 1.-Спр. 9.-Арк. 66—72.
42. Там само, оп. 69., спр. 2, арк. 37.
43. Там само, спр. 16а, арк. 166.

Ю. Б. Гончар, канд. іст. наук
 Інститут світової економіки
 і міжнародних відносин
 НАН України,
Т. Г. Чайка, асп.
 Донецький держуніверситет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОБ'ЄДНАНИХ РАД І КОМІТЕТІВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В МЕЖАХ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОГО СОЮЗУ

Роки другої світової війни завжди привертали увагу істориків. Але все ще залишаються певні моменти, недостатньо розроблені

й висвітлені, які потребують уточнення та детальнішого вивчення. Це, зокрема, проблема формування системи об'єднаних рад і комітетів англо-американського союзу, яка ще не знайшла достатнього висвітлення як у вітчизняній, так і в зарубіжній історичній літературі.

Актуальність вивчення цієї проблеми зумовлена тим, що Сполучені Штати та Англія в роки війни заклали фундамент міцних економічних і політичних стосунків, які мали тенденцію до послідовного вдосконалення й розвитку. Сучасний характер американо-англійських відносин також спонукає звертатися до початку формування загальних пріоритетів у міжнародних відносинах.

Проблему формування англо-американських рад і комітетів в роки війни викладено в роботах вітчизняних авторів, таких як Поздеева Л. В., Янчук І. І. [1] та інших. Тих чи тих аспектів проблеми торкаються й зарубіжні автори, зокрема Дж. Ерман, Дж. Батлер, М. Метлофф, Гуайєр та інші [2]. Але ці дослідження не охоплюють усього кола проблеми, а тому автори спробують докладніше висвітлити діяльність англо-американських рад і комітетів.

Союз Англії і Сполучених Штатів почав формуватися ще до Пірл-Харбора. Важливим етапом на цьому шляху були таємні переговори представників штабів обох країн, які відбувалися у Вашингтоні в січні—березні 1941 р., так звані переговори "ABC" — за початковими літерами словосполучення AMERICAN-BRITISH CONVERSATIONS. Надалі військово-економічні стосунки англо-американського союзу здійснювались в процесі підготовки й реалізації програми ленд-лізу.

Одразу ж після вступу США у війну було зроблено кроки до утворення постійного механізму англо-американського співробітництва. На конференції "Аркадія", яка відбувалась у Вашингтоні з 22 грудня 1941 р. по 14 січня 1942 р., було прийняте рішення про створення верховного військового органу США і Англії — Об'єданого комітету начальників штабів — і трьох цивільних органів — Об'єданої ради з військових замовлень, з сировини, з регулювання судноплавства. Через півроку було створено ще дві об'єдані ради — Рада з продовольства і Рада з планування виробництва й розподілу ресурсів.

У центрі військово-економічної структури США та Англії був Об'єданий комітет начальників штабів. Його функції було обговорено на конференції "Аркадія". На комітет було покладено

стратегічне керівництво, розподіл озброєння тощо. Проте Об'єднаний комітет не був цілком самостійним. Він за словами фельдмаршала Алана Брука, тільки "координував і узгоджував" союзну стратегію. Розробкою стратегії займалися уряди США та Англії. Вирішальний голос мали президент і прем'єр-міністр, котрі контролювали діяльність Об'єднаного комітету [5].

До складу комітету входили також начальники штабів збройних сил США та Англії. Під час перерв між сесіями Об'єднаного комітету зв'язок з американським Комітетом начальників штабів підтримувався через місію англійського комітету начальників штабів у Вашингтоні. Місію очолювали фельдмаршали Джон Ділл (до кінця 1944 р.) і Генрі Мейтленд Вілсон (із січня 1945 року). Усього за роки війни відбулося 200 офіційних засідань Об'єднаного комітету начальників штабів.

Об'єднаний комітет контролював Об'єднану раду з військових замовлень. З іншими англо-американськими цивільними радами Об'єднаний комітет практично не стикався [6].

На початку війни планувалось залучити до галузі стратегічного керівництва більшу кількість країн, але надалі цю ідею було відхилено. Країни, які підписали Декларацію Об'єднаних Націй, були за межами "об'єднаного" військового керівництва. Це заважало досягненню повного взаєморозуміння між СРСР і західними союзниками [3]. Уряди США і Англії цілеспрямовано не допускали СРСР до участі в органах стратегічного планування. На Каїрській конференції в листопаді 1943 р. було відхилено пропозицію про ближче співробітництво з СРСР шляхом розширення апарату Об'єднаного комітету начальників штабів [4].

Взагалі на конференції "Аркадія" виявилось прагнення Вашингтона займати головне місце у західному блоці. Англійці були розчаровані тим, що центром союзного планування й військового керівництва не став Лондон.

Під час війни вага Англії в цьому верховному військовому органі поступово зменшувалася. У кінці війни США взагалі почали ігнорувати Об'єднаний комітет. В останні шість місяців війни "значення Об'єднаного комітету начальників штабів безперечно зменшувалось" [7].

Уряд В. Черчілля, заінтересований у союзі з США, привернув увагу до створення постійного механізму військового співробітництва. Ще в вересні 1943 року прем'єр-міністр підкреслив у Гарварді необхідність залишити на післявоєнний час Об'єднаний комітет начальників штабів. На Постдамській конференції

(17 липня — 2 серпня 1945 р.) англійський Комітет начальників штабів знов підняв питання про збереження структури англо-американських військових зв'язків після завершення війни з Японією. Англійський Комітет рекомендував не тільки зберегти Об'єднаний комітет, а й створити орган для взаємного обміну інформацією.

Американський Комітет начальників штабів тоді відхилив англійську пропозицію, Дж. Маршалл повідомив А. Брука, що США не в змозі обговорювати питання післявоєнних відносин між комітетами начальників штабів США та Англії [8].

Після війни Об'єднаний комітет втратив своє значення, але не був формально розпущений до вересня 1949 р. А відтоді він увійшов у нову структуру західного блоку, відкривши один із каналів для військових консультацій в межах НАТО.

Поряд з військовими органами Англія і США мали й об'єднані цивільні ради. Їх основні функції — забезпечення інтеграції воєнного виробництва й розподіл ресурсів в інтересах великого капіталу. З допомогою об'єднаних рад та інших методів державно-монополістичного регулювання монополії США і Англії виконували це завдання. Але повної інтеграції воєнної економіки в межах англо-американського блоку не могло бути досягнуто. Причиною цього були суперечності між імперіалістичними колами обох країн, спричинені умовами війни і самою природою монополістичного капіталізму.

Важливе місце займала Об'єднана рада з планування виробництва і розподілу ресурсів, утворена в червні 1942 року. У цю раду входили від США — голова Управління військового виробництва Д. Нелсон, від Англії — міністр виробництва О. Літлтон, від Канади (з листопада 1942 р.) — міністр озброєння й постачання С. Хові. Рада повинна була контролювати програму виробництва трьох країн і використовувати всі ресурси для військових потреб.

Курс на інтеграцію воєнного виробництва західні союзники розпочали ще влітку 1941 р. В основу "Програми перемоги" лягла ідея регулювання спільних військово-економічних потреб. Було взято курс на прискорений розвиток воєнної економіки, збільшення армії, флоту та авіації. За рік планувалося довести кількість армії до 5.4 млн [9]. 6 січня 1942 р. президент оголосив "Програму перемоги", розраховану на значне збільшення військового виробництва. У 1942 р. промисловість США повинна була виробити 60 тис. літаків, 45 тис. танків, 20 тис. зенітних

гармат, 500 тис. кулеметів, 720 тис. авіаційних бомб, збудувати торговельні судна загальним тоннажем 8 млн т [10]. І хоча програму не було виконано повністю, рівень військового виробництва у США в 1942 р. значно перевищив показники 1941 р. [11].

Узгодження англійської та американської програм озброєння стало одним із головних завдань створеного в Лондоні в березні 1942 р. міністерства виробництва.

Діяльність ради з планування виробництва й розподілу ресурсів була корисною для обміну інформацією та уточнення розроблених програм. "... Але вона не виконала головного завдання — організувати англо-американське виробництво в межах єдиного узгодженого плану" [12]. Це пов'язано зі специфікою військової економіки та економічних зв'язків США і Англії.

У капіталістичній Америці та Англії не було умов для спільного регулювання виробництва. Практика об'єднаних рад показала, що кожна з держав мала надію на успіх лише тоді, коли вона "...займалася проблемами, що виникли, але не намагалась укладати систематичні плани на майбутнє"[13].

Після вступу США у війну військове виробництво значно збільшилося. Було створено 20 управлінь, що регулювали економіку та соціальні відносини. Головне місце в системі державно-монополістичного регулювання зайняло Управління військового виробництва (УВВ) на чолі з Дональдом Нелсоном.

У межах процесу концентрації виробництва й капіталу застосовувалась кооперація підприємств. Автомобільна компанія "Крайслер", що виробляла танки, 1942 року одержала військових замовлень на суму 2 млрд дол. Для виробництва бомбардувальників фірма "Боїнг" організувала кооперацію 1995 заводів. Авіакомпанія "Дуглас" мала 22 заводи і 300 субпостачальників [14].

До 1943 р. перехід економіки на військові рейки було в основному завершено. У 1942 р. у США було вироблено близько 25 тис. військових і 23 тис. цивільних літаків, 24 тис. танків, 14,4 тис. зенітних гармат, 597 торговельних суден "Ліберті" і 62 танкери, 6902 десантних суден [15].

За офіційними даними, середньомісячний індекс промислового виробництва США (1935—1939 рр. = 100) становив: у 1942 р. — 180; у 1943 році — 239 (у жовтні—листопаді 1943 р. — 247); у 1944 — 235; у 1945 р. — 203 [16].

У 1943 році виробництво озброєння у США щомісячно зросло на 4%, але 1944—1945 рр. почався деякий спад промислового виробництва.

Розвитку військового виробництва Англії також сприяв ряд факторів: підтримка країн Британської імперії, які постачали метрополії сировину, продовольство та озброєння; американський ленд-ліз. Найвищий рівень військового виробництва так само, як і у США, був 1943 року (див. табл.).

Виробництво головних видів озброєння
(вересень 1939 — травень 1940 р.) [17]

Період	Гвинтівки (тис. шт.)		Кулемети (тис. шт.)		Польова і середня артилерія (шт.)		Зенітна ар- тилерія (шт.)		Танки (шт.)	
	Нім.	Англ.	Нім.	Англ.	Нім.	Англ.	Нім.	Англ.	Нім.	Англ.
Вересень – грудень 1939 р.	279	18,7	12,7	6,9	733	0	192	224	247	314
Січень – квітень 1940 р.	310,4	26,8	14,7	7,4	675	51	317	234	283	287
Травень 1940 р.	101,6	11,1	5,2	2,9	217	63	86	94	116	138

За перші три роки війни виробництво озброєння в Англії збільшилось у шість з половиною разів. За офіційними англійськими даними, за весь період війни Англія, Канада та інші британські країни забезпечили 79% озброєння, одержаного Британською імперією, 3,7% озброєння було закуплено у США, 17,3% — забезпечено американським ленд-лізом [18].

Американський уряд 1945 року підтвердив, що 4/5 британських потреб в озброєнні було задоволено за рахунок британського військового виробництва. Ступінь англійської залежності від США за окремими видами продукції аналізується в меморандумі, підготовленому в листопаді 1942 року для Літлтона. Згідно з меморандумом Англія одержувала від США 100% 40-тонних танкових транспортерів і 10-тонних вантажних автомобілей, 100% самохідної артилерії і транспортних літаків, 85% допоміжних авіаносців, 68% експортних суден, від 50 до 57% танків та ін. [19].

Діяльність Ради з військових замовлень також була мало ефективною. Ця Рада із двох частин: перша (на чолі з Г. Гопкінсом) повинна була перебувати у Вашингтоні, друга (на чолі з Бівербруком) — у Лондоні. Англійський уряд розглядав це становище як тимчасове, але воно тривало протягом всієї війни, причому лондонська Рада з військових замовлень відігравала другорядну роль.

У 1944 році американський уряд прийняв рішення щодо регламентації функції Англії в лондонській Раді. Уряд США заперечував право англійського уряду розпоряджатися без американської згоди озброєнням англійського походження в тому разі, коли озброєння такого самого зразка Англія отримала за ленд-лізом. Постачання "третьох" країн, зокрема Саудівської Аравії, в цьому випадку мало здійснюватися тільки за взаємною домовленістю між двома урядами. США, писав держсекретар Г. Хелл Рузвельту, не можуть допустити того, щоб англійці "... без нашої згоди передавали "третьім" країнам, часто в політичних цілях, військову продукцію, аналогічну тій, яку вони отримують за ленд-лізом" [20].

До кінця війни західні союзники так і не вирішили деяких питань, пов'язаних із розподілом озброєнь, боротьбою за сфери впливу, із світовим пануванням. Розбіжності, як пише Р. Шервуд, "...практично так і не було ніколи ліквідовано" [21].

Найбільш плідними були підсумки діяльності Об'єднаної ради з сировини. Це було зумовлено залежністю США від імпорту сировини, в тому числі з британських джерел. Хром, нікель, промислові алмази, марганець та інша важлива сировина надходила із країн Британської імперії. У 1943 році США включили британську сировину й продовольство в програму постачання, яку Англія забезпечувала Америці. Програма постачання становила 31 млн ф. ст. від загальної суми 1242 млн ф. ст. за весь період [22]. Але це були такі види сировини, яких США не мали (наприклад, природний каучук). Країни Британської імперії постачали в США бензол, сизаль, копру, мідь.

У січні 1942 р. в Ріо-де-Жанейро відбулася нарада міністрів іноземних справ латиноамериканських країн. Резолюція "Про виробництво й обмін стратегічними матеріалами" передбачала постачання країнами Латинської Америки стратегічної сировини у США. Було створено Надзвичайний консультативний комітет з політичної оборони і Міжамериканську Раду оборони. Військо-

вий міністр Стімсон заявив: "Створення Ради — це початок спільної оборони й нової політики" [23].

З 1942 р. Латинська Америка постачала у США стратегічну сировину. Усього за роки війни США отримали звідти 83% міді, 56,4% олова, 49,4% вольфраму, 70,7% ванадію, 67,4% ртуті, 48,8% слюди [24].

Елементи спільного регулювання — координований розподіл сировини, контроль за цінами тощо — застосовувались Англією і США з 1940 р. Об'єднана рада з сировини досягла в цій галузі високого рівня регулювання. Західні союзники поділили між собою всі доступні для них ринки світу. США контролювали джерела сировини в Західній півкулі, а Англія — у Східній; Африка була зоною спільної діяльності. Інші країни антигітлерівської коаліції не брали участі у цьому розподілі.

Підсумовуючи, треба зазначити таке. З самого початку об'єднані ради мали риси замкнених організацій. Інші країни антигітлерівської коаліції протягом війни доступу у ці організації не мали, за винятком Канади. Термінологія об'єднаних рад підкреслює їх специфіку. Об'єднані ради і комітети США та Англії позначалися словом "COMBINED", яке не вживалося стосовно інших країн антигітлерівської коаліції. Для них уживали термін "UNITED". Практичні результати діяльності англо-американських об'єднаних рад невисокі, крім Ради з сировини. Важливі переговори з економічних питань обминали об'єднані ради. Головним механізмом військово-економічного співробітництва США і Англії була система ленд-лізу.

Література

1. *Поздеева Л. В.* Англо-американские отношения в годы второй мировой войны (1941—1945 гг.). — М.: Наука, 1969; Янчук И. И. Политика США в Латинской Америке. 1939—1945. — М.: Наука, 1975.

2. *Эрман Дж.* Большая стратегия. Авг. 1943 — сент. 1944 (Пер. с англ. — М.: Иностр. лит., 1958; Його ж. Большая стратегия. Окт. 1944 — авг. 1945 / Пер. с англ. — М.: Иностр. лит., 1958; *Батлер Дж.* Большая стратегия. Сент. 1939 — июнь 1941 / Пер. с англ. — М.: Иностр. лит., 1959; *Батлер Дж., Гуайер Дж.* Большая стратегия. Июнь 1941 — авг. 1942 / Пер. с англ. — М.: Воениздат, 1967; *Мэтлофф М.* От Касабланки до "Оверлорда" / Пер. с англ. — М.: Воениздат, 1964.

3. *Мэтлофф М.* Указ. тв. — С. 26—27.

4. *Эрман Дж.* Большая стратегия. Август 1943 — сентябрь 1944... — С. 189—190.
5. *Батлер Дж., Гуайер Дж.* Большая стратегия. Июнь 1941 — август 1942... — С. 292.
6. *Eden A.* The Memoirs. The Reckoning. — London: Maxvel, 1965. — P. 426.
7. *Hall H.* North American Supply. — London: Maxvel, 1995. — P. 354—355.
8. Foreign Relations (далее: FR). The Conference of Berlin (the Potsdam Conference), 1945. — Washington: Pinghwin, 1966. — P. 120.
9. *Мэтлофф М., Снелл Э.* Стратегическое планирование в коалиционной войне. 1941—1942 гг. / Пер. с англ. — М.: Иностранная литература, 1955. — С. 447.
10. *Шервуд Р.* Рузвельт и Гопкинс глазами очевидца: В 2 т. — М.: Иностранная литература, 1958. — Т. 2. — С. 53.
11. История второй мировой войны. 1939—1945: В 12 т. / Гл. ред. А. А. Гречко и др. — Т. 4. — М.: Воениздат, 1975. — С. 441.
12. *Батлер Дж., Гуайер Дж.* Большая стратегия. Июнь 1941 — август 1942... — С. 301—302, 424—425.
13. *Hall H.* Op. cit. — P. 358.
14. *Розенфельд Я. С.* Промышленность Соединенных Штатов Америки и война. — М.: Соцэкгиз, 1946. — С. 70—71, 193.
15. История второй мировой войны... — Т. 5. — М.: Воениздат, 1975. — С. 56.
16. История США: В 4 т. / Под ред. Г. Н. Севостьянова. — М.: Наука, 1986. — Т. 3. — С. 425.
17. *Некрич А. М.* Внешняя политика Англии в годы второй мировой войны. 1939—1941. — М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. — С. 68.
18. FR. Lend-Lease. Fact and Fiction, 1945. — Washington: Pinghwin, 1966. — P. 5.
19. FR. of the United States, 1944. — Washington: Pinghwin, 1965. — Vol. III. — P. 91.
20. *Шервуд Р.* Указ. тв. — Т. 2. — С. 48.
21. Там само. — С. 49.
22. *Поздеева Л. В.* Указ. тв. — С. 121.
23. История дипломатии: В 5 т. / Под ред. А. А. Громыко, И. М. Земскова. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1979. — Т. 4. — С. 601.
24. *Янчук И. И.* Указ. тв. — С. 177—178.